

Fugle- vennen

din naturkontakt

Vår
2004

Tema:
fuglekasser

Blåmeis forer
unger i fuglekasse.
Foto: Roald Langøen.

Et fugleland

Norge har en variert natur, fra rike løvskoger til næringsrike fjorder, karrig høyfjell og til arktiske islandskaper. De ulike naturmiljøene gir livsvilkår for omkring 250 hekkende fuglearter.

Mange fuglearter i Norge har store bestander. Løvsangeren er landets vanligste fugl. Om sommeren finnes det trolig mer enn 2 millioner par i Norge, ja kanskje opp mot 10 millioner par! Andre arter er svært fåtallige. Jaktfalken er for eksempel sjelden. Kanskje hekker det bare 100-150 par av denne arten i Norge.

Noen arter går tilbake fordi leveområdene deres forsvinner, de rammes av miljøgifter, eller de blir rett og slett forfulgt. Samtidig øker noen arter i antall og utbredelse. Årsakene til at noen arter avtar mens andre øker, kan være vanskelig å kartlegge. For standfugler som holder seg i landet hele året, kan det være mulig å finne årsakene. Men for arter som trekker ut av landet i vinterhalvåret, kan årsaken til endringene vel så gjerne ligge i utlandet som hos oss.

Det er ingen selvfølge at vi skal beholde et rikt fugleliv i Norge, derfor er det viktig å verne naturen som utgjør livsmiljøene til de forskjellige fugleartene. Ved å sikre disse naturområdene, sikrer vi også levevilkår for planter, pattedyr og insekter. Vi som er interessert i fugler kan registrere fugler i våre nærmiljøer, fore fuglene og sette opp fuglekasser. Vi kan også gå sammen i foreninger som sikrer vår naturarv for våre etterkommere. Når du blir med som *Fuglevenn* deltar du i dette viktige arbeidet, samtidig som du utvikler en spennende hobby med ubegrensede muligheter for naturopplevelser - hver eneste dag!

Jaktfalk ungfugl i snøslaps.
Innfelt: Løvsanger.
Fotografier: Roar Solheim.

Bli en fuglevenn du også!

Du holder nå det første nummeret av det nye naturbladet Fuglevennen i hånda. Her kan du lese om fuglenes liv og annet spennende som foregår i naturen, både der du bor og i mer fjerntliggende områder.

De aller fleste i Norge setter pris på naturen, og mange bruker naturopplevelser som en fin avkobling. Enkelte går turer til fots eller på ski, noen jakter og fisker, andre koser seg på hytta.

Noen av oss studerer naturen mer inngående gjennom blomster, insekter, pattedyr og fugl.

Dette bladet vil på en lettfattelig måte presentere naturstoff med bilder, fakta og tips til aktiviteter, konkurranser og feltoppgaver.

Fuglevennen henvender seg til folk i alle aldersgrupper, fra skolebarn til pensjonister, kort sagt alle som har glede av og interesse for natur.

Med våren våkner naturen på ny. Kjøttmeisens plystrende vårsang høres rundt husene, på taket pludrer den første stæren, mens linerla tripper elegant og tillitsfull omkring. Den vipper med stjerten, forhåpentligvis fornøyd over å være tilbake etter en vinter i Afrika. Ved fuglekassen i hagen høres fluesnapperens kraftige sang, en og annen sommerfugl vingler omkring og humla summer forbi med håp om en varm sommer i blomsterenga. Under fjellsnøen høres klukking av små, sildrende bekker som etter hvert kaster seg ut lia, skummende hvite. I dalene er det et omfattende kor med fuglesang som sprer glede over at det fødes nye generasjoner fugler og andre dyr.

Selv om alle årstider har sin sjarm og sine opplevelser, vil våren være de aller fleste menneskers favoritt!

Fuglevennen blir utgitt av Norsk Ornitologisk Forening (NOF), som er landets fuglevernorganisasjon. NOF ble stiftet i 1957, har sitt sekretariat i Trondheim, og har fylkesavdelinger og lokallag over hele landet. Fra før gir vi ut medlemstidsskriftet *Vår Fuglefauna*. Vi arbeider for å ta vare på naturen, fuglene og deres leveområder. For å lykkes med dette, trenger vi **deg** som fuglevenn, slik at våre barn, barnebarn og kommende slekter kan få oppleve en rik og variert natur med mye fugl og fuglesang. Vi håper at så mange som mulig av dere vil bli fuglevennmedlem hos oss og motta dette bladet vår og høst, samtidig som dere får muligheten til å bruke oss som deres naturkontakt!

Morten Ree
generalsekretær

Innhold

	side
Et fugleland	3
Naturopplevelser	5
Fuglevenner	6
Tema: fuglekasser	8-12
Fuglekasseskjema	13
Dramatikk bak fire vegger	14
Hjelp - veps i fuglekassa	15
Fra naturens verden	16-17
Test deg selv	18
Fugl i farta	20-21
Mine fuglesider	22

Fuglevennen kommer ut med to nummer i året, ett om våren og ett om høsten. Abonnement koster kr 90 pr. år.

Har du spørsmål om abonnement, eller stoff til *Fuglevennen*, send dette til:

Norsk Ornitologisk Forening
Sandgata 30B
7012 Trondheim

tlf.: 73 52 60 40

fax: 73 52 40 90

e-post: fuglevennen@birdlife.no

Redaksjonen i *Fuglevennen*:

- * Roar Solheim (ansvarlig redaktør)
Agder naturmuseum og botaniske hage
- * Trond Vidar Vedum
Høgskolen i Hedmark, avd.
lærerutdanning
- * Magne Myklebust
Norsk Ornitologisk Forening
- * Morten Ree
Norsk Ornitologisk Forening

Fuglevennen 2004 årg.1 nr 1.

Omslagsfoto:
forside: Roar Solheim.
bakside (alle): Birger Westergren.

Eiliv Stordal er pensjonert formingslærer fra Levanger, og han har fugler som hobby. Her forteller han om noen litt spesielle opplevelser med "sine" fugler.

Gjerdesmett i fuglekasse

Sist høst opplevde jeg noe uvanlig ved en fuglekasse. Jeg hadde satt opp en meisekasse. Den stod like inn til en "kvistdunge". Da jeg en kveld var i nærheten av fuglekassa smatt en liten fugl ut av den. Det var en gjerdesmett. Da jeg forsiktig fjernet meg bort fra kassa så det ut for meg som gjerdesmetten smatt inn igjen.

Gjerdesmetten bygger overbygde reir, og selv om den ikke bekker i fuglekasser, kan den sove i slike hulrom om vinteren. Red. anm.

Har du egne opplevelser fra naturen, så send dem hit til denne spalten.

Fuglevennen
- NOF's adresse
(se forrige side)

Kattugla som tok toget

Fugleinteressen min ble vekket tidlig i barneåra med foring på fuglebrettet. Jeg minnes godt at jeg måtte være inne på grunn av sykdom. Da satt jeg ved vinduet og fulgte med trafikken på brettet. Etter hvert fikk jeg også litt peiling på hvor i hagen fuglene hadde tilhold. Siden den gang har jeg opplevd mye med foring av fugl og opphenging av fuglekasser.

Jeg setter opp mange slags kasser, også for ugler. Jeg satte opp noen kasser for kattugle her i Levanger, og jeg ble glad da jeg oppdaget at kattugla hadde tatt i bruk kassene. Kattuglene ble ringmerket.

Sist høst skjedde det noe rart. Personalet på jernbanestasjonen i Steinkjer oppdaget at på taket av lokaltoget, som kom fra Levanger, satt det ei kattugle. Den hadde sannsynligvis reist ca. 4 mil før den ble oppdaget. Den var ør og fortumlet, og ikke i stand til å fly. Den hadde ring på beinet, og det viste seg at det var en av uglene «mine». Etter å ha fått godt stell noen dager frisknet ugla til, og den

Foto: Roar Solheim.

ble fraktet tilbake til hekkeområdet sitt her i Levanger. Der ble den sluppet fri. Kattugla er svært tro mot sin hekkeplass. Derfor håper jeg på gjensyn i kassa til våren.

Mor døde - ungene klarte seg!

I mange år ringmerket jeg fuglene som holdt til i fuglekassene mine. I en av kassene hadde en svarthvitfluesnapper rede. Da jeg oppsøkte kassen for å ringmerke ungene, fant jeg mora liggende død med vingene beskyttende utspilt over ungene. Jeg ble utrolig overrasket da jeg løftet opp mora, som var helt stiv i kroppen, og fikk se de livskraftige ungene. De ble alle ringmerket. Ved et besøk i kassen noe senere var det et velbrukt, tomt rede å se. Det var for meg en utrolig god opplevelse. Tro det eller ei. I løpet av vinteren fikk jeg melding om at en av ungene var funnet død i Spania!

Elevene på Grande skole med spennende fuglekasseprosjekt

Alle fotografier: John Rudolf Moen.

På Grande skole lager 1. og 5. klasse kasser sammen. Elvene registrerer fugl i kassene sine i tre år på rad. De eldste elevene lærer opp de yngre.

Femteklassingene setter opp perleuglekasser.

”Uteskole er topp!”

Det mener elevene ved **Grande skole på Gjøvik**. Elevene i flere klasser arbeider med fugler som tema. De har en stor foringsplass hvor de legger ut mat til fuglene. Alle fugler som de ser besøke forplassen, blir notert ned. I skogen rundt skolen er det satt opp en rekke fuglekasser av forskjellig størrelse.

Til Fuglevennen forteller lærer John Rudolf Moen at elevene har snekret fuglekassene sine selv. Læreren kappet opp bordene og boret hull i kassene. To-tre elever

arbeidet sammen og spikret kassene, satte på hengsler og festet papp på taket. De beiset kassene og satte dem opp i skogen.

”De fleste kassene vi har laget er beregnet for meiser”, sier John Rudolf Moen.

”Trekfuglene som kommer tilbake i løpet av våren er også flittige brukere av kassene. Det er særlig svarthvitfluesnapper som tar det den finner av kasser. Den kan gjerne kaste ut kjøttmeisen og bygge nytt reir oppå reiret til kjøttmeisen.”

”Det er lurt å lage noen kasser med mindre flygehull til blåmeis og svartmeis. De kommer inn i kasser med 28 mm åpning, mens kjøttmeis og svarthvitfluesnapper trenger 32 mm åpning. Vi har også laget noen kasser med 50 mm åpning, som er beregnet for stær og vendehals.”

Elevene viser stolt fram noen stærkasser de har laget. Ståren kommer tilbake i slutten av mars og er en kolonihækker, og flere par kan hekke nær hverandre uten konflikter. Ønsker en vendehals i kassa må en fylle på litt flis, for vendehalsen bygger ikke reir.

Stærkassa er også fin som muselager for spurveugla gjennom vinteren. Spurveugla er den minste av uglene. Elevene forteller at de flere ganger har funnet mus og småfugl som spurveugla har lagret i kassene.

”Meisekassene må ikke stå for tett”, sier Moen, ”for da blir det bråk! Det er lurt med ca. 30 m avstand mellom kassene”.

”I januar satte vi opp tre perleuglekasser. For ca. hvert 4. år er det *musår*, og da er muligheten for hekking av ugler i kassene stor. Disse kassene er større og åpningen der ugla skal komme inn i kassa må være minst 8 til 10 cm. Vi fylte kassene med et lag med flis, 10-15 cm tykt lag i bunnen”. Uglene bygger ikke reir selv, og de må ha et mykt underlag å legge eggene på.

”Vi gleder oss til våren for å se hva vi får i kassene våre. Aller mest spennende er det med uglekassene”, sier en ivrig lærer, noe elevene tydelig er helt enige i!

Når kassene har stått oppe i tre år tas de ned for rensking, reparering, beising og merking. Kassene bør ikke stå for lenge slik at ståltråden gnager seg inn i treet. I mange tilfeller vil også ståltråden sprenges. Kassene settes så opp på nytt av to nye klasser.

Når kassene er satt opp, begynner spenningen. Hvem bruker kassa i år? Blir det svarthvitfluesnapperen som legger lyseblå egg i kassa (høyre), eller blir det meisene som får fram små unger med gule, gapende nebb (under).

Spenning, læring og opplevelse - og masse moro på kjøpet

Hjelp fuglene med kasser!

Foto: Roar Solheim.

Dvergspetten hakker reirhull i et løvtre, siden kommer f. eks. svarthvitfluesnapper og hekker i det samme reirhullet.

Det er spennende å henge opp rugekasser for fuglene. I Norge har vi åtte hakkespettarter. Syv av dem hakker ut reirhull i trær, og de lager nytt hull hvert år. Når hakkespettene skifter reirhull, blir gamle hakkespettboliger ledige for nye hullrugere. Omkring 25 fuglearter utnytter denne muligheten, men etterspørselen er mye større enn tilbudet av ledige reirhull. Derfor er fuglekasser et kjærkomment tilbud til de hullrugende fugleartene.

Mange meiser, svarthvitfluesnapper, rødstjert og stær hører med til de hullrugende fuglene. Ender, kaie, skogdue og ugler kan også hekke i store hakkespetthull.

Ved å henge opp fuglekasser får du en god mulighet til å studere de hullrugende fuglene på nært hold, og du er garantert mange spennende naturopplevelser. Her kan du se hvordan du kan oppnå slike opplevelser.

Foto: Roald Langøen.

Foto: Roar Solheim.

I mangel av bedre tilbud har kjøttmeisen lagt reiret sitt nede i en hul gjerdestolpe. En fuglekasse ville nok vært kjærkommen.

Inne i fuglekassa er det god plass for fluesnapperfamilien. Ungene tigger, og hunnen kommer med mat.

Foto: Roar Solheim.

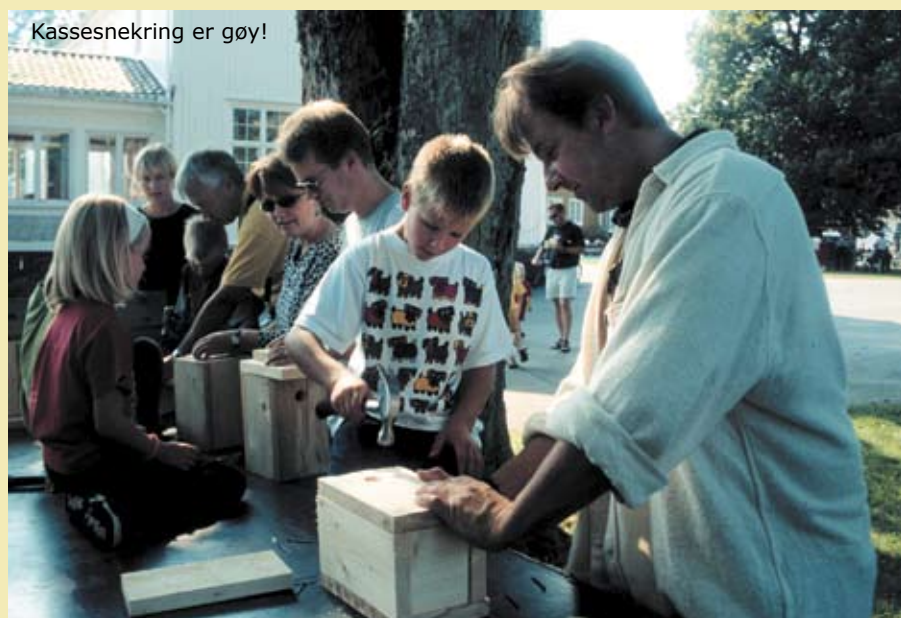
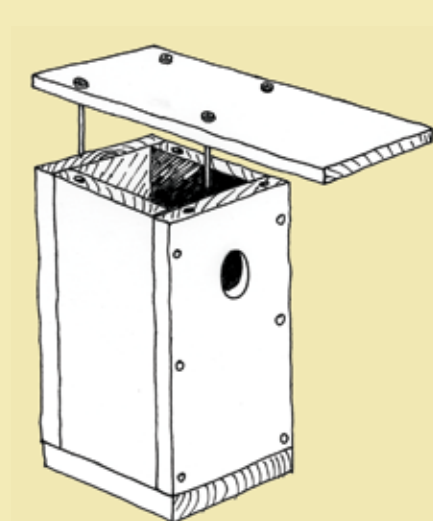
Slik lager du flere småfuglkasser

Fuglekassene lager du best av litt tykke (19-22 mm), uhøvlede bord som ikke sprekker så lett. Kassene kan gjerne se litt forskjellig ut, bare flygehullet inn i kassa passer for de artene du bygger kassene til. Det enkleste er å lage en kasse med rett bunn og tak, slik som vist på tegningen, men det går også an å lage mer kunstferdige og forseggjorte kasser. Det viktigste er at flygehullets størrelse står i forhold til de innvendige målene, slik at hulrommet passer for de fuglene kassa er tiltenkt.

Det er viktig at kassa bygges slik at du kan kontrollere hva som skjer inne i kassa, og senere at du kan rense ut gamle reirrester. Det gjør du tryggest ved å åpne taket. Taket (lokket) kan for eksempel festes med et hengsle slik at det er lett å løfte opp og slik at det faller på plass av seg selv.

Du må også kunne henge opp kassa på en enkel og sikker måte.

Et passende flygehull for de små hullrugende fuglene er 3,2 cm i diameter. Er hullet mindre vil bare blåmeis og svartmeis komme inn i kassene. Men vi vil anbefale deg

å lage flygehullet på 3,2 cm på alle småfuglkassene. Heng heller opp litt flere kasser slik at både blåmeis, kjøttmeis og svarthvitfluesnapper får en hekkeplass.

Mål for småfuglkasser (vist i cm)

<i>Fugleart</i>	<i>bunnsider</i>	<i>vegg høyde</i>	<i>høyde til flygebull</i>	<i>diameter flygebull</i>	<i>taklengde</i>
Blåmeis, svartmeis	10-12	25	16	2,8	22
kjøttmeis, fluesnapper	10-12	25	16	3,2	22
stær, vendehals	12-14	30	20	5	25

Svarthvitfluesnapperhunken har funnet seg en ledig kasse.

Foto: Roar Solheim.

Foto: Birger Westergren.

Hvordan henge opp fuglekasser?

Foto: Roar Solheim.

Tanken var nok god, men bare én av disse kassene kan brukes om gangen fordi de fleste småfuglarter jager unna konkurrenter i nabolaget.

Kassene kan henges i et tre omkring 1,5-2 meter opp fra bakken. Du trenger ikke henge kassa høyt oppe i treet slik at du må klatre for å kontrollere innholdet. Småfuglene trives like godt selv om kassa henger lavt på trestammen. En må likevel ha i tankene at kasser som henger lavt kan være mer utsatt for hærverk. Heng kassene med minst 30 meters mellomrom, gjerne på en greinfri trestamme. Fuglene trives ikke så godt hvis det er tett med greiner foran og omkring åpningen. I slutten av mars og begynnelsen av april er meisene på leting etter gode hekkeplasser. Dette er en god tid for å henge opp fuglekasser.

Foto: Roar Solheim.

Foto: Roar Solheim.

Prikkete egg

Foto: Roar Solheim.

Alle meiseartene har vanligvis hvite egg med små, rødbrune prikker. De kan være jevnt spredt over hele egget, eller med en konsentrasjon rundt den butte enden av egget. Kjøttmeiseggene (over) ligger i et reir av mose og dyrehår, mens spettmeisens egg (under) ligger på et reir som er bygd utelukkende av furubarkflak.

Foto: Roar Solheim.

Merk deg hva som skjer i kassene

Hvis du noterer ned det du ser i kassene dine, kan du få fram mange spennende resultater. Du kan finne ut når fuglene tar kassene i bruk, hvilke arter som holder til i området der du bor, hvordan været påvirker hekkingen og om fuglebestanden forandrer seg over tid. På side 13 finner du et skjema som du kan bruke for å skrive ned det som skjer i fuglekassene. Dette kan du kopiere opp slik at du har et skjema for hver kasse. Du kan også sende inn resultatene fra kassene dine til *Fuglevennen* innen 1. august 2004. Vi vil registrere alle opplysninger som sendes inn og resultatene vil du finne i neste vårnummer av *Fuglevennen*.

Blå egg

Foto: Roar Solheim.

Flere hullrugere har egg i ulike blåtoner. Svarthvitfluesnapper (over) og stær (under) har lyseblå egg, mens rødstjert har mørkere, turkisblå egg.

Foto: Jon Bekken.

Forskjellige reir og rare vaner

Foto: Roald Langøen.

Foto: Roar Solheim.

Når du kikker i fuglekassene er det ting du kan merke deg. Alle meisene (unntatt spettmeis) bygger reir av mose og lager en fin

reirskål av fjær eller dyrehår. Svarthvitfluesnapper bygger reir av strå som fores med tynne barkflak av bjørk eller furu. Rødstjerten bygger også reir av strå. Denne fuglen forer nesten alltid reirskåla med fjær. Spettmeisen bygger reir av furubarkbiter som står tett sammen loddrett. Den har en rar vane. Er det sprekker i kassa, eller hvis reirhullet er litt for stort, kitter den sprekkene igjen med jord og leire. Denne muringen kan fuglen også gjøre på fuglekasser selv der flygehullet er av passe størrelse.

Hvor ofte kan du titte ned i kassene?

Freser som en slange

Hvis blåmeisen føler seg truet, slår den med vingene og freser kraftig. På utsiden av reirhullet kan det høres ut som om det ligger en slange inne i hullet - noe som sjelden inviterer til nærmere besøk. Til høyre piper blåmeisungene etter mat, noen få dager gamle.

Fotografier: Roar Solheim.

Noen fuglearter, som for eksempel kjøttmeis, kan være sårbare for forstyrrelser i starten av hekketiden. En god regel er derfor å vente med å kontrollere kassene til fuglene har kommet godt i gang med rugingen. Som regel vil en fugl som har lagt seg til å ruge svært sjelden forlate eggen sine. Tar du en rask kikk ned i kassa vil rugende fugler vanligvis bli liggende i reiret. Hvis de flyr av, bør du snarest sette på igjen lokket og gå vekk fra kassa.

Vær likevel klar over at fuglene har mange fiender, og det er en stor påkjenning for fuglene å legge egg og fore opp unger. Noen fugler dør derfor på en naturlig måte i løpet av hekketida. Ei forlatt kasse med egg eller døde unger skyldes oftest helt andre ting enn at du har tittet ned i kassa.

Fotografier: Roar Solheim.

Når kjøttmeisen trykker, tåler den nok at du tar en rask titt. Det tryggeste er likevel å gjøre besøket kortest mulig. Ungene (under) er nesten klare til å forlate kassa. Pass på at de ikke flakser ut før tiden.

Fuglekasseskjema

Hekkeår:

Kasseier:

Sted:

Antall kasser totalt

Antall kasser med hekkende fugl

Kasse nr	art	ca. dato 1. egg *	antall egg	antall uklekte egg	antall døde unger	utflydde unger	dato utflyging	andre opplysninger

* beregnes til 14 dager før første klekte unge (hvis du vil være ekstra nøyaktig, kan du også finne gjennomsnittlig rugetid for de forskjellige artene i fuglelitteraturen, og bruke dette dagantallet)

På hjemmesiden www.xxx.no på internett kan du legge inn dine resultater fra årets fuglekassestudier. Samtidig kan du se hvordan det ligger an i andre deler av landet.

Dramatikk bak fire vegger...

Svarthvitfluesnapper er i mange deler av Norge den vanligste hull-rugeren. Den er egentlig en tropefugl fra Vest-Afrika som flyr til våre nordlige skogområder for å hekke. I begynnelsen av mars setter fluesnapperne kursen mot nord. Etter omkring 2 måneder kommer noen av dem tilbake til områdene hvor de vokste opp.

Når fluesnapperne ankommer Norge, har mange av meisene allerede startet med egglegging og ruging. Med underskudd på ledige reirhull fører dette til at fluesnapperne ofte forsøker å jage ut meisene. Selv om fluesnapperen er mye mindre enn kjøttmeisen, hender det ganske ofte at kjøttmeisen gir opp og overlater kassa til fluesnapperen. Denne bygger da et nytt reir oppå kjøttmeiseggene. Noen ganger gjør kjøttmeisen så kraftig motstand at én av fuglene kan bli drept.

Ingen spøk på boligmarkedet

Foto: Roar Solheim.

Foto: Birger Westergren.

I kampen om denne reirplassen (over) tapte begge parter: kjøttmeisene forlot eggene, men ikke uten kamp. Fluesnapperhunnen ble drept oppi meisereiret. Fluesnapperhannen ga imidlertid ikke opp. Han bygde et nytt reir oppå både meisegg og den døde fluesnapperhunnen, sang videre og lokket til seg en annen kone. Sammen med den nye hunnen klarte han til slutt å få fram et kull med unger.

Fluesnapperhannen (til venstre) har funnet ei fuglekasse med beskyttelse mot ekorn og hakkespetter. En metallplate er festet rundt innflygingshullet.

Hakkespett i fuglekassa

Selv om hakkespettene lager egne reirhull i trær, hender det at de besøker fuglekasser. Om vinteren kan de overnatte i kassene. Da hender det at de hakker flygehullet større, ja de kan til og med lage nye hull på andre sider av kassene. Disse kan bli så ramponerte at de må byttes ut før neste hekke-sesong. Men flaggspetten kan også hakke seg inn til egg eller unger av små hullrugere rett og slett for å spise dem opp! For å unngå slike inngrep kan du beskytte inngangshullet i kassa med en metallplate, eller med nellikspiker slått inn rundt hullet.

Foto: Birger Westergren.

Vendehalsen er også en hakkespett, men den hakker ikke ut egne reirhull. Den trekker til Afrika, og som fluesnapperen kan den fortrenge andre hullrugere. Vendehalsen bygger ikke noe eget reir, så den kaster ut andre arters egg og reirmateriale for å komme ned til flisbunnen i reirhullet. Ei fuglekasse med flat bunn er sjeldent godt nok, så da leter den videre etter et nytt reir. For å motvirke dette kan du henge opp stærkasser med flis i bunnen når du merker at vendehalsen har kommet tilbake.

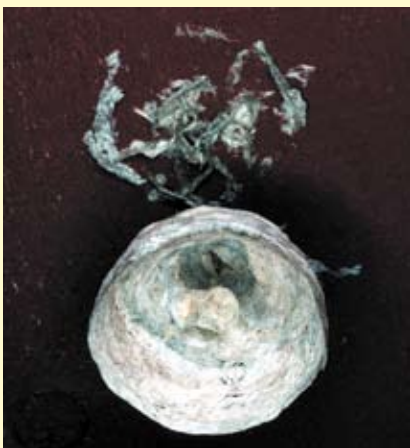
Foto: Roar Solheim.

Hjelp - veps i fuglekassa!

Hus av papir

Dronninga starter med en tvinnet papirstilk (over), og så kommer første cellekake og yttervegg (under).

Fotografier: Roar Solheim.

Veps tygger opp treverk og bygger bol av papir. Dette er skjøre saker, og derfor er vepsene raske til å forsvare bolet sitt. Det er bare dronninga som overlever vinteren, og hun må starte bolbyggingen alene. På dette stadiet, mens bolet bare er en liten, rund kule (bildene til venstre), kan du fjerne det fra kassetaket uten stor fare for å bli stukket. Lar du bolet henge, kan fuglene sky reiret. I ei fuglekasse uten hekkende småfugl, kan du gjerne la vepsene få bo, og så rense ut bolet om høsten når alle innbyggerne er døde. De nye dronningene overvintrer nemlig i barksprekker eller nede i bakken, og bolet kan fjernes helt trygt.

Bolveggene bygges opp av «pølser» med papirmasse - et imponerende stykke ingeniørarbeid!

En arbeidende dronning

Vepsedronninga krøller seg sammen oppå den første cellekaka for å varme opp egg og larver - hun ruger!

Vepselarvene fores og stelles.

De første arbeiderne er klekket. Nå begynner det å bli farlig å nærme seg bolet. De stikker i forsvar.

Fotografier: Roar Solheim.

Godmodige humler

Også humler kan bygge bol i fuglekasser, men de bygger bolet nede i gamle eller forlatte meisereir og vil sjelden fortrenge hekkende småfugl. Humlene er ikke så hissige som veps, og det skal mer til for at du blir stukket. Humlene er viktige bestøvere av en rekke planter, og du kan trygt la dem benytte fuglekassa for sesongen. Bolet er ettårig som hos veps, og kan renses ut i vinterhalvåret. Mer enn 30 arter finnes i Norge.

Foto: Birger Westergren.

Foto: Roar Solheim.

Dette dyret har du garantert ikke sett - ennå!

Foto: Jeroen van der Kooij.

Høsten 2001 ble en ny museart funnet i Norge. Da dro tre zoologer til de sørligste delene av Hedmark, på grensa mot Sverige. Etter en dags leting i tett vegetasjon langs bekker, elver og innsjøer, samt på gjengrodde enger, fant de sent på kvelden den

27. oktober det de lette etter - et kulerundt bol av gress vevd inn mellom plantestilkene, omtrent en halv meter over bakken! Dette var beviset de hadde lett etter - Dvergmusa hadde kommet til Norge!

Dvergmusa klatrer godt, og søker trygghet ved å bygge bolet sitt opp fra bakken. Hoggorm, piggsvin, røyskatt og snømus - alle spiser musunger, og et bol oppe i lufta lukter neppe så sterkt som ett på bakkenivå.

Foto: Jeroen van der Kooij.

Ny i
Norge!

Dvergmusa er i slekt med husmus, brunrotte og de to skogmusartene (stor og liten skogmus). Den er den minste arten i denne gruppen, og kan lett tas for å være en liten skogmusunge. Den letteste måten å påvise at dvergmusa finnes i et område, er å lete etter bolet dens. Ingen andre mus i Norge bygger nemlig slike bol. En kunstferdig kule av gress flettet inn i tett vegetasjon er dvergmusa alene om å lage. Om sommeren er det så godt som umulig å oppdage disse bolene. Derfor valgte zoologene å gå på utkikk etter dem en høstdag, etter at løvet var visnet, men før snøen dekket bakken.

Dvergmusa finnes i England, og fra Danmark sørover til nordre deler av Spania og Italia. I 1985 oppdaget svensker at dvergmusa

Se etter slike bol!

Finner du slike runde gressbol i knehøyde mellom tørre plantestilker, er det et tegn på at dvergmusa finnes i området. I første omgang er det nok i fylkene Hedmark, Akershus og Østfold hvor denne musa vil dukke opp, men spredning med folk (f. eks. i dyrefor som gress og halm) kan bringe dvergmusa til andre deler av Norge, mye raskere enn musa kan gå på egne

Foto: Jeroen van der Kooij.

fantas i Dalsland i Sverige, ikke så langt fra grensa til Norge. Dette ledet de norske zoologene i 1995 til å starte leting etter dvergmus i Østfold. Til tross for stor innsats klarte de dengang ikke å finne noen bol. Så ble det altså dalganger og vassdrag nordover forbi Arvika og mot Eidskog i Hedmark som skulle bli artens spredningsvei.

Vil du lese mer om dvergmusa?

Dette stoffet om dvergmusa er basert på en artikkel om funnene i tidsskriftet *Fauna*, hefte nr. 4 2001. Den er skrevet av zoologene Jeroen van der Kooij, Kjell Isaksen og Kjell Magne Olsen, som fant de første dyrene i Hedmark. *Fauna* er Norsk Zoologisk Forenings medlemsblad, og foreningen får du tak i på denne adressen:

Norsk Zoologisk Forening
Postboks 102 Blindern, 0314 Oslo

eller på internett: www.zoologi.no

Den minste gnageren

Dvergmusa er den minste gnageren i hele Europa! På bildet til høyre ser du ei voksen dvergmus (til venstre), sammen med et voksent dyr av arten liten skogmus. Ei voksen dvergmus er ikke lenger enn 5-8 cm (i tillegg kommer halen som er omtrent like lang), og den veier bare 6-8 gram! De voksne dvergmusene har en varmt gulbrun farge på ryggen, mens unge dyr er mer gråbrune.

Foto: Roar Solheim.

Foto: Jeroen van der Kooij.

Gode klatrere

Selv om dvergmusa bygger bol oppe i vegetasjonen, er den ikke alene om å kunne klatre. De andre artene i musefamilien kan lett klatre høyt til værs. På bildet til venstre har en stor skogmus klatret høyt opp i et blomstrende morelltre, der den poserer blant hvite morellblomster.

Meld fra om funn

Hvis du finner bol eller døde dyr som du mistenker kan være dvergmus (f, eks, hvis katten kommer med slik fangst), eller du finner andre, ukjente pattedyr, så meld fra om funnene til *Fuglevennen*, eller til Norsk Zoologisk Forening (se blå boks under). Ta også gjerne vare på dyr ved å fryse dem ned.

Hva vet du om fugl?

Hva heter Norges minste fugl? svartmeis fuglekonge dvergspett

En av sjøfuglene kalles sjøpapegøye. Hvilken fugl er det?

lomvi havsule lunde

Hva er en boltit? en rovfugl en vadefugl en ung svartbak

Hvilken fugl trekker lengst? rødnebbterne taksvale tårnseiler

Hva er en mekregauk? vendehals ung gjøk enkeltbekkasin

Hva er grønnspettens viktigste vintermat? konglefro maur barkbiller

Hvilken av disse fuglene spiser ikke solsikkefrø?

grønnfink løvsanger gulspurv

Hvor mange egg kan en blåmeis legge? 5 egg 10 egg 16 egg

Hvor er de viktigste vinteroppboldsstedene for norske grågjess?

Spania Danmark Kazakstan

Hvilken av uglene hamstrer mat om vinteren? perleugle spurveugle kattugle

Hvilken av disse artene hører med til hullrugerne? vipe spettmeis kråke

Hva heter Norges nasjonalfugl? kjøttmeis havørn fossekall

Hvilket av disse navnene brukes på fjellrypebannen? skarv snøgubbe fjellkall

Hva heter «kona» til tiuren? skogshøne røy orrhøne

Hvor lenge kan en storlom holde seg under vann?

1/2 minutt 2 minutter 20 minutter

Hva spiser sidensvansen om sommeren? insekter bær gressfrø

Hvilken av disse uglene hekker ikke i Norge? hornugle tårnugle slagugle

Hvor høyt er gjess registrert på trekk? 6000 m.o.h 8500 m.o.h 10000 m.o.h

Hvordan er brystfargen hos blåstrupa?

rød flekk i blått bryst blå flekk i rødt bryst helblått bryst

Hvor mange tær har svartspetten? tre fire fem

Svarene på spørsmålene finner du på side 22.

Spørsmål og svar

Foto: Roar Solheim.

På disse sidene kan du finne svar på mangt og mye. Har du noe du lurer på, kan du sende spørsmål til Fuglevennen, så vil vi forsøke å svare.

Ugler på dekk

Jeg er styrmann på en tankbåt som transporterer olje i Nordsjøen. Vi har ofte besøk av fugler på båten. En høst opplevde jeg å ha en hornugle og to jordugler på dekk på en gang. Uglene holdt til på båten i 3-4 dager, og vi så at de jaktet småfugl. En høst tidligere hadde jeg også tre eller fire jordugler samtidig. Begge ganger lå vi ikke så langt fra Skottland. Det må være norske ugler som overvintrer i Skottland.

Er det andre sjøfolk eller oljearbeidere som har gjort lignende observasjoner så er jeg interessert i å høre om det.

Ole Mads Øvergård, 2344 Ilseng

Red. ann.

Mange fuglearter trekker over hav, og bruker det som byr seg for å få en hvil under trekket. Båter er kjærkomne, og det er ikke uvanlig at fugl slår seg ned for en dag eller to. Også snøugler er kjent for å lande på båter, og kan bruke dem som base for å jakte på sjøfugl. En del flaggermus trekker også, og kan lande på båter eller oljeplattformer.

Endelig - nå er de her igjen!

... gjøk og sisik, trost og stær
men hvem synger en sang for vipa, denne optimistiske
vårfuglen som fyller luftrommet over jorder og enger
med vibrerende luftakrobatikk?
Vår og viper - det hører sammen, som hånd i hanske!

Foto: Birger Westergren.

Snøen smelter, og luften fylles av fuglesang. Det starter gjerne med noen optimistiske fløytetoner fra en kjøttmeis en mild eller solrik vinterdag. Så går det slag i slag, og snart dukker de best kjente artene opp - bokfink, vipe, stær, linerle og låvesvale for å nevne noen.

De som kommer tilbake først, er gjerne de artene som overvintrer i Nord-Europa - England, Danmark og Frankrike. Men når dukker de opp rundt omkring i landet? Det kan variere fra år til år, og med de lokale vær- og føreforholdene.

Bokfinkene trekker kortest - de flyr ikke lenger enn at de slipper unna snøen. Danmark og nedover i Europa er deres vinteroppholdssteder. Hannfuglene kommer gjerne tilbake litt tidligere enn hunnene.

Linerla trekker til Nord-Afrika om vinteren. Flere linerler som er ringmerket i Norge er funnet igjen i oaser inne i Sahara.

Låvesvaler trekker om vinteren til det sørlige Afrika. De har derfor en lang flytur før de er tilbake i

Norge. De tidligste kan komme allerede i slutten av april, men begynnelsen av mai er tida da de fleste vender tilbake.

Nå kan du bli med Fuglevenner rundt omkring i landet på en sammenligning og se når disse tre artene dukker opp på de forskjellige delene av Norge.

Ta en kopi av slippet på neste side og send den til redaksjonen. Du kan også sende oss dine trekkfuglregistreringer på e-post til:

fuglevennen@birdlife.no

Se etter trekkfugl og vinn bokpremie!

Hold utkikk
etter disse
tre, typiske
trekkfuglene:

linerle

Foto: Birger Westergren.

bokfink

Foto: Jørn Johnsrud.

Når ser du den først våren 2004 ?

Bokfink Dato:

Linerle Dato:.....

Låvesvale Dato:.....

Navn

....

Adresse

Frist for innmelding av vårobservasjoner: 15. juni 2004.

Blant de som sender inn meldinger om første observasjon av disse tre trekkfuglene, trekker vi ut tre vinnere som hver får en flott fuglebok i premie. Registreringen vil bli oppsummert og trykket i *Fuglevennen* nr. 1 2005.

låvesvale

Foto: Jan Rabben.

Min fugleside

Disse to fargeglade fuglene har søstrene Karoline M. Sveen (9 år; fuglen til høyre) og Ingeborg M. Sveen (11 år; fuglen under) sendt til *Fuglevennen*. Har du lyst til å tegne noe fra naturen, kan du også sende dem til bladet.

Adressen finner du på neste side.

Min fugleside er siden hvor du kan fortelle om dine opplevelser, sende inn tegninger, bilder, kommentarer og annet. Send inn til *Fuglevennen*.

Hvor mange klarte du?

Her er svarene på fuglespørsmålene på side 18:

fuglekonge - lundefugl - en vadefugl - rødnebbterne
- enkeltbekkasin - maur - løvsanger - 16 egg - Spania
- spurveugle - spettmeis - fossekall - skarv - røy - 2 minutter
- insekter - tårnugle - 8500 m. oh. - rød flekk i blått bryst - fire

20 riktig: Du er en fugleekspert! (har du tyvkikket i fuglebøkene?)

15 riktige: Meget gode fuglekunnskaper.

10 riktige: Gode fuglekunnskaper.

Under 10 riktig: Gå ut og bli bedre kjent med fuglene!

Neste nummer blir fullt av «godbiter»

... i alle fall for fuglene. Da setter *Fuglevennen* fokus på fugleforing: - Hva liker fuglene å spise, - Hvordan kan du lage en attraktiv foringsplass, - Hvilke fugler kan du få på besøk, - Hva kan du gjøre hvis du finner syke eller skadde fugler, samt mye mer.

Foto: Roar Solheim.

Fuglevennen

- din naturkontakt

Fuglevennen er bladet for deg som er opptatt av fuglene i nærmiljøet. I *Fuglevennen* vil du få gode tips om fuglekasser, fuglefôring, samt lese om spennende fakta både om fugler, pattedyr, insekter, planter og annet som du kan treffe på i naturen. Er det noe du lurer på om fugler kan du spørre redaksjonen i *Fuglevennen*.

Fuglevennen utgis av Norsk Ornitologisk Forening, i samarbeid med Agder Naturmuseum og Botanisk Hage, Høgskolen i Hedmark, og Nettverk for miljølære.

Fuglevennen kommer ut med to nummer i året, ett om våren og ett om høsten. Abonnement koster kr. 90,- pr. år.

Alle spørsmål og henvendelser vedrørende abonnement, samt stoff til *Fuglevennen*, sendes til:

**Fuglevennen, Norsk Ornitologisk Forening,
Sandgata 30B, 7012 Trondheim**

telefon: 73 52 60 40 telefaks: 73 52 40 90.

e-post: fuglevennen@birdlife.no

Redaksjonen i *Fuglevennen* består av:

Roar Solheim (Ansvarlig redaktør; Agder Naturmuseum og Botanisk Hage)

Trond Vidar Vedum (Høgskolen i Hedmark)

Magne Myklebust og Morten Ree (Norsk Ornitologisk Forening)

Samarbeidspartnere

Høgskolen i Hedmark

Høgskolen i Hedmark har nesten fire tusen studenter fordelt på fem studiesteder. Hedmark har en av landets største lærerutdanninger med et sterkt naturfagmiljø. Naturfag fordypning, uteskole, natur- og gårdsbarnehager er noen av studiene ved lærerutdanningen. Studentener som velger naturfag fordypninger får tilbud om studier og forskningsoppgaver på fuglelivet. Ved andre avdelinger ved høyskolen tilbys blant annet bioteknologi, miljøbioteknologi, miljøforvaltning og utmarksforvaltning. – www.hihm.no

Agder Naturmuseum og Botanisk Hage

Agder naturmuseum er et naturhistorisk museum som ligger i Kristiansand. Museet arbeider med zoologi, botanikk og geologi, hovedsakelig fra Agder-regionen. Museet utgir årbok og rapporter, lager utstillinger, lager ekskursjoner i naturen og har egen skolepedagog med spesielle tilbud til barn og unge.

– www.museumsnett.no/naturmuseum

Nettverk for miljølære

Nettverket er et samarbeid mellom skoler, miljøvernforvaltningen, forskningsinstitusjoner og frivillige organisasjoner - en møteplass hvor skolen både kan hente ut informasjon, og også selv levere egen informasjon som kan komme fellesskapet til nytte.

– www.miljolare.no

Har fuglene det bra, har vi det bra!

